

Jaume I

Visat núm. 6
(octubre 2008)

El *Llibre dels fets* del rei Jaume I és una crònica prou excepcional. Tot i que ha estat emmarcada en el procés de difusió de la cultura literària entre els laics, fenomen característic del segle XIII, i s'han destacat altres obres historiogràfiques escrites per laics i nobles, el *Llibre dels fets* és un producte ben bé únic. Tal unicitat, acompanyada per un cert desconeixement de la producció historiogràfica medieval, ha portat a considerar-lo altrament que una crònica o unes memòries, una autobiografia o quelcom indefinible; fins i tot, en èpoques no gaire remotes, s'havia arribat a dubtar que el rei en fos l'autor.

Molt possiblement és a València, per la primavera del 1270, que el rei Jaume comença a dictar el *Llibre dels fets*, en un moment de relativa tranquil·litat, però de molts dubtes, a causa del fracassat intent de croada del setembre de l'any precedent. El rei té seixanta-vuit anys i sent que ha arribat el moment de fer balanç de la seva vida. No havia de ser fàcil reviure tants anys de llums i ombres i donar-los una forma i, sobretot, un sentit. Al llarg de bona part de la seva vida, el rei havia meditat sobre qui era i havia buscat el seu lloc en la història de la seva pròpia persona i de les seves famílies: la comtal barcelonesa i la reial aragonesa. Ara volia lliurar al futur el producte de les seves meditacions sobre el passat i el present.

Quan el rei va començar a dictar el llibre només tenia l'ajuda de la memòria —la seva i de qui l'acompanyava— i de la documentació. La rememoració dels esdeveniments significava reviure'ls amb el sentit que havien anat adquirint al llarg dels anys, segons la interpretació que el rei els havia donat respecte al valor que havien tingut per a la seva vida. L'empresa de Mallorca va marcar un punt d'inflexió importantíssim en la percepció de si mateix. Els fets es convertien en paraula escrita, d'acord amb la interpretació que va decidir donar-li al final de la vida, d'acord amb la imatge d'heroi providencial que havia anat elaborant d'ell mateix.

El fracàs aclaparador de la temptativa de croada de l'any 1269 l'havia fet reflexionar sobre qui era. Ara, però, intentava fer un balanç global del significat de la seva vida, i no solament, com anys abans, descobrir la seguretat en si mateix en les dificultats i frustracions i l'energia increïble mostrada al llarg dels primers vint difícilíssims anys de vida. També un altre esdeveniment, ocorregut tot just en aquells anys, l'havia d'empènyer a la reconsideració existencial i a plantejar-se de debò la necessitat de posar-ho tot per escrit, perquè els seus successors i els homes del futur sabessin qui era i què havia acomplert. És més que probable que entre el 1266 i el 1268 va llegir (i potser encarregar) dues cròniques: la versió catalana de les obres de Rodrigo Jiménez de Rada, arquebisbe de Toledo, i la traducció al català de les «Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó». Ni l'una ni l'altra, afirmà, el van satisfer. Ultra la ideologia castellana de l'arquebisbe, segons la qual els monarques de Castella-Lleó eren els únics legítims hereus de la Hispània que

havien unificat els gots, tant els reis d'Aragó com els comtes de Barcelona tenien, a parer de l'arquebisbe, un paper només secundari i marginal. Tampoc en la crònica comtal, tot i ressaltar l'antigor de la sang del seu llinatge, el rei no trobava satisfacció en el relat de les seves empreses i de la importància de la seva persona, ja que en poques línies (a més, copiades de Rodrigo) s'esmentaven breument les seves conquestes.

Massa poc per a satisfer la consciència gairebé obsessiva de la importància que el rei havia de tenir. Hi havia de posar remei, i l'única manera per fer-ho era que fos ell mateix qui dictés el relat de la seva història. Només d'aquesta manera podia estar segur que les coses es dirien tal com ell les pensava i les sentia. Escriure un llibre d'història comportava, de tota manera, fer una síntesi, escollir què dir i que no, i trobar una manera d'explicar els fets i a ell mateix, trobar una connexió entre aquests i un model que li proporcionés el llenguatge per a expressar de la manera més adient allò que sentia que representava. Calia intervenir en la cadena de fets i de records per a lligar-los i donar-los sentit.

Aquí apareix la Providència, la voluntat del Senyor; però no en el sentit que sempre s'ha adduït, el d'un home religiós que s'inclina a un voler superior i en segueix els manaments, perquè així ho volen la fe i la interpretació cristiana de la història. La Providència és la justificació a posteriori, l'única manera de donar un sentit a una cadena d'esdeveniments que, en un principi, podien semblar inesperats, i la millor manera per a atribuir-se un carisma superior. Ser beneït per Déu, però no amb la humilitat que ho podia fer un monjo o un feligrès, sinó amb l'altivesa d'un rei que veia en aquesta benedicció el reconeixement legítim de la seva superioritat. A més, s'havia de trobar un moment significatiu que servís de punt d'arrencada. La llarga i continuada meditació sobre si mateix i les seves famílies no li ho havien de fer difícil. Ell era, per heretat, rei d'Aragó i comte de Barcelona, així que, evidentment, s'havia de començar pel primer comte rei, Alfons I el Cast, el seu avi, al qual s'havia anat aproximant tant que havia decidit ser enterrat al seu costat al monestir de Poblet.

El seu atzarós naixement havia d'esdevenir el senyal de l'excepcionalitat, ja que només els herois tenen el privilegi de venir al món en condicions tan especials. Va ser voluntat de Déu i un fet meravellós. Jaume I, els darrers anys de la seva vida havia començat a creure de debò en aquesta imatge d'ésser del destí, salvador, recreador, messies de la nova Corona de Catalunya-Aragó. Aquesta actitud li va portar molts problemes en les relacions amb el seu fill, el futur Pere el Gran, dotat d'una personalitat tan forta i resoluta, tan segur de si mateix com per a provocar gelosies i recels en el pare. Tot això s'havia de plasmar en la narració. I la seva cultura, juntament amb la seva imaginació, només li proporcionaven un model del qual treure el llenguatge per a expressar-se: Jesús. D'aquí el relat de la presentació a les esglésies de Montpeller on l'acullen cantant el «Te Deum laudamus» i el «Benedictus Dominus Deus Israel», d'evidents implicacions messiàniques; d'aquí la tria del nom que fa la mare mitjançant les Sortes Apostolorum i el fet que es digués com l'apòstol d'Espanya, malgrat que el seu pare l'havia anomenat Pere, com ell; les semblances que en més d'una ocasió alguns bisbes fan entre ell i Jesús; o, finalment, el poètic episodi de l'oreneta que havia fet el niu a la seva tenda, de fet una al·lusió simbòlica al Llibre dels Salms, on la tenda és símbol de la casa de Déu, que, com ell, protegeix els seus súbdits.

Tots aquests elements forjaren un mite, mite que el rei va voler construir ell mateix, per a poder estar segur de la forma i del resultat, sense esperar la sentència dels descendents. La narració del *Llibre dels fets* és dirigida, sobretot, amb la finalitat d'il·lustrar el procés de construcció de la seva personalitat i de deixar memòria dels seus èxits com a rei militar i conqueridor, astut i hàbil, incansable i protegit per Déu. En aquesta lògica narrativa, adquireix sentit el relat dels anys de joventut (tot sovint marcats per les frustracions personals i polítiques), amb l'assoliment final de l'autoritat i del poder damunt la noblesa rebel, pròleg necessari a la primera conquesta, la de Mallorca. I també, segons aquesta mateixa lògica, hem d'interpretar la resta de la narració, sobretot centrada en les activitats militars: conquesta de València i repressió de les revoltes musulmanes;

conquesta de Múrcia; projecte de croada i lluita final contra el fill il·legítim rebel, Ferran Sanxis, la noblesa catalanoaragonesa i els musulmans valencians. No hi tenen espai, en canvi, la seva importantíssima activitat legislativa ni la vida familiar.